

Jan Strážovec | Literarno-zgodovinsko delo Arneja Nováka

(Ob prvi obletnici njegove smrti.)

Literarna zapuščina Arneja Nováka, zadnjega rektorja Masarykove univerze v Brnu, je bogata tako po svoji obsežnosti kakor po znanstveni, umetniški in idejni vsebini.

Njegov glavni pomen je v literarni zgodovini, kjer je zarezal najglobljo brazdo in dobil častni pridevek »historiograf češkega slovstva«. V svojih »Přehledných dějinách literatury české« (IV. izdaja iz l. 1939) karakterizira Arne Novák sam sebe (str. 1496) kot »literarnega zgodovinarja po poklicu, tradicionalista po prepričanju«. Skozi celo njegovo življenjsko delo se vije kot rdeča nit težnja, nekolikokrat uresničevana: narisati razvoj češkega slovstva od najstarejših dob vse do današnjih dni in ga uvrstiti kot temeljno sestavino v zgodovino narodne kulture, ne pozabljač pri tem nikdar na zvezo s svetovno literaturo.

K literarno-zgodovinskemu poslanstvu se je Arne Novák skrbno pripravljaval že pred svojim vstopom na univerzo. Njegov oče, srednješolski profesor, in mati, poznana češka pisateljica Teréza Nováková, sta naučila mladega, izredno nadarjenega in pridnega dijaka ne samo ljubezni do literature, ampak tudi kritičnega presojanja slovstvenih del, kot pričajo Novákove začetniške študije. Na filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi v kvadrieniju 1898.—1902. se je posvetil sistematičnim filološkim in literarno-zgodovinskim študijam. Stroga Gebauerova in Murkova šola je oborožila bistrega znanstvenega začetnika z velikim znanjem in bogatimi filološkimi izkušnjami, iz katerih je potem pozneje kot literarni zgodovinar in kritik veliko črpal. Toda največji pomen za njegove bodoče naloge je imel študij češke in nemške slovstvene zgodovine pri profesorjih Jaroslavu Vlčku, Jánu Jakubcu in Arnoštu Krausu. Pri teh vodilnih predstavnikih znanstvenega pozitivizma se je naučil sistematičnega in podrobnega študija slovstvenega razvoja, iz čigar trdnega znanja more šele izrasti pravično zgodovinarjevo ocenjevanje. Pozitivistično šolanje je obrnilo njegovo pozornost k filološki analizi, vzgojilo v njem spoštovanje do znanstvenih dejstev in dalo trdne metodične temelje njegovemu znanstvenemu delu.

Toda prav na prehodu iz 19. v 20. stoletje, ko je Arne Novák študiral na univerzi, je bilo jasno, da je že marsikaj zastarelega na Vlčkovi šoli, ki je prav za prav odcepila češko literarno zgodovino od filologije, jo dvignila visoko nad samo bibliografijo in zbiranje življenjepisnih podatkov ter ustvarila samostojno strokovno literarno-zgodovinsko znanost, kateri je dala trdno podlago in zakon. In zdaj so že čakale češko literarno zgodovino nove naloge: prilagoditi se najnovejšim znanstvenim in idejnim strujam, ki so se rodile iz preživelega pozitivizma. To so prihajale deloma iz Francije, deloma iz Nemčije, kjer se je Arne Novák

seznanil z njimi ob svojem dvakratnem študijskem bivanju v Berlinu: V Franciji je izšla l. 1900. Renardova knjiga »L'histoire d'histoire littéraire«, s katero se je seznanil kmalu potem v Pragi Arne Novák. V njej je pisatelj poskusil združiti v literarno-zgodovinsko normo vse dotdanje literarno-zgodovinske zahteve in tako pokazati novo pot, po kateri naj bi literarno-zgodovinsko raziskovanje napredovalo. Postavil je še nove zahteve: psihološko globlji pogled v razvojno pomembna slovstvena obdobja ter prehode, globlje umevanje umetnikove osebnosti in njegovega ustvarjalnega delovanja ter pozorno raziskovanje oblikovnega značaja slovstvenega dela. V Berlinu je Arne Novák študiral pri profesorjih Erichu Schmidtju, R. M. Mayerju, docentu R. Hermannu in se seznanil z zahtevami znanstvenega literarno-zgodovinskega dela, kakor sta ga učila Franz Gundolf in Wilhelm Dilthey. Berlinski profesor Erich Schmidt je proti Tainovemu sociološkemu pojmovanju poudarjal enotnost umetniške osebnosti. Opozicijo proti pozitivizmu Scherrerjeve šole je v Nemčiji prignjal do vrha Franz Gundolf, in sicer s tem, da je dvignil in poudaril tri znake v osebnosti slovstvenega umetnika: to, kar je podedovala (das Ererbte), kar je prevzela iz tradicije in vzgoje (das Erlernte), ter to, kar je doživela (das Erlebte). Preziral pa je lastno ustvarjajočo vsebino pesniške osebnosti. Gundolfu so po pravici očitali tudi druge enostranosti. Podedovane prvine je razlagal precej biološko in naturalistično, v raziskovanju prevzetih duševnih silnic je pogosto padal v mehanično kopičenje vplivov in reminiscenc, često je nepravilno izenačeval resnične in namišljene modele, vzete iz umetnikovih življenjskih izkušenj s postavami njegovih del, v bibliografski vsebini ni razlikoval med pomembnimi in postranskimi dogodki umetnikovega življenja in preziral demonsko stran duševnega dogajanja. Proti tem nedostatom je nastopil Wilhelm Dilthey s svojim naukom o pesniku in doživljanju in pokazal novo pot predvsem življenjepisni literarni zgodovini. Dilthey stavi proti biološko gledanemu posamezniku individualnost, ki se i po svoji usodi i v umetniškem dogajanju ravna po lastnih zakonih, sistem vplivov nadomestuje z dramatično igro delujočih sil, iz doživljanjev izbira samo one, ki močno posegajo v pesnikov razvoj in njegovo ustvarjalnost. Na ta način je v skrajni opoziciji proti pozitivizmu metodično nadomestil analizo s sintezo, opis z intuicijo in metodično primerjanje dejstev z ustvarjajočo slutnjo. Toda to pri literarnem zgodovinarju poleg znanstvene sposobnosti in podrobnega šolanja predpostavlja tudi močno umetniško nadarjenost.

Na te nove poti, po katerih je hodila v začetku 20. stoletja francoska in nemška slovstvena zgodovina, potem ko je preživela svojo pozitivistično fazo, se je morala napotiti tudi češka literarna zgodovina, če ni hotela zaostati. To je pomenilo: mnogokje preusmeriti svoje dotdanje gledanje. Za to je bilo treba mladih, bistrih duhov, ki bi si znali prebiti pot k najnovejšim strujam, ki bi znali ugodno kombinirati časovne in probojne slovstveno-zgodovinske metode in ki bi bili obdarjeni s pravo pesniško občutljivostjo ter bi bili delavni tudi kot kritiki, zasledujoč

razvoj sodobnega slovstva. Arne Novák je bil eden izmed tistih, ki bi bili zmožni biti kos tej nalogi. Kako resno se je Arne Novák pripravljajal za svoje bodoče poslanstvo, nazorno kaže že njegova disertacija o vplivu Klopstocka na poezijo češkega preporoda (jedro disertacije v »Listech filologických« let. XXX. in XXXI.) in kmalu nato habilitacijski spis »Menzel, Boerne a Heine a počátkové kritiky novoněmecké«. Iznenadil je tu tako s podrobnim znanjem obsežne predmetne literature in literature virov, kakor tudi z metodičnim postopanjem, ki se ga je naučil pri svojih nemških učiteljih.

Toda svoje literarno-zgodovinske načrte začenja Arne Novák uresničevati na polju češkega slovstva (prvotno je nameraval pod vplivom Arnošta Krausa postati germanist), kateremu je posvetil vse svoje z bogatim delom blagoslovljeno življenje. V češki slovstveni razvoj je začel pronicati z drobnimi študijami, ki jih je po večini izdajal v »Lumiru«, »Listech filologických«, »Literárních listech«, v »Rozhledech«, v »Přehledu« in drugod ter knjižnih monografskih razpravah. Tako ga je l. 1906. Jaroslav Vlček povabil k sodelovanju pri zborniku »Česká literatura 19. století«, ki je začel izhajati l. 1902. v Leichtrovi založbi v Pragi.

Arne Novák je za I. del tretjega zvezka omenjenega zbornika napisal več krajših razprav. V II. delu je objavil razsežno študijo o Boženi Němcovi (str. 1—117) in o Frant. Pravdi (str. 118—136). To so bila zelo osebna dela, v katerih je pokazal odlično sposobnost za karakterizacijo in je znal živo naslikati življenjsko in kulturno časovno obiležje. Metodično so vidni na teh delih vplivi sodobnih metod. Tudi drugod po časopisih razmišlja o resnih vprašanjih češkega slovstvenega razvoja: k problemu vrednotenja staročeškega slovstva prinaša izpodbudne opombe v Listech filologických (Let. XXXIII., str. 252—257), tam tudi objavlja študije k zgodovini češkega humanizma (str. 209—230). V novejši literaturi se z veliko ljubeznijo vedno znova vrača k zamotanemu problemu češkega narodnega preporoda in k njegovi veliki osebnosti Josefu Jungmannu: »Obrození či vzkříšení« (Obzor literární a umělecký, let. III., str. 1—4), »Poslední básník národního obrození« (Přehled, let. IV.), »Výměr romantismu u Josefa Jungmanna« (Listy filologické, l. XXXIII.), »Jungmannův článek o klasičnosti v literatuře« istotam. Iz iste težnje — pred sintetično sliko slovstvene zgodovine ali večjih časovnih razdobj analitično raziskovati posamezne pojave in generacije — je vzrastla Novákova drobna monografija o K. H. Máchu (Uvod k zbranemu delu, iz l. 1906—1907, str. VII.—XLVII.) in pomembno delo o Jánú Nerudi (Zlatoroh 1910). Tukaj je že jasno, kako je Arne Novák napredoval od evolucijske literarne biologije k novoidealističnim psihologom, predvsem k V. Diltheyu, toda ni zavrgel skrbne priprave, ki jo je dobil pri svojih pozitivističnih učiteljih. Kot literarno-zgodovinski psiholog obvlada življenjepismo in dokumentarno gradivo, pesnikovo praizkušenoost, ki motivira njegovo delo, pojasnjuje, kako se pesnik s tem doživljajem vznemirja, kako se po tem razvije ustvarjajoča osebnost in kako se končno ta do-

življaj zrcali v glavnem motivu dela ter pronica v njegovo dejansko osnovo in karakteristiko oseb. S temi deli je poudaril avtonomijo pesniškega doživljanja in umetniškega ustvarjalnega dejanja, ločil estetske slovstvene vrednote od kulturnih znakov in poskusil obliko dela spoznati iz pesnikove osebnosti. To so bila načela, ki se jih je v svojih nadaljnjih študijah vedno držal. Z omenjeno drobno monografijo pa Arne Novák ni izčrpal svojega zanimanja za Jána Nerudo, največjega češkega pesnika tako imenovane Majeve generacije (60. in 70. leta preteklega stoletja). Vrsto nadaljnjih študij o tem pesniku je zbral v knjigo »O Janu Nerudovi« (Praha, Topič 1920), s podrobnim opazovanjem Nerudove poezije, proze in feljtonov. Veliko skrb posveča študiju Nerudove forme in povezanosti s tujimi slovstvi. Najobsežnejšo monografijo je napisal o pesniku Svatopluku Čechu, predstavniku pesniške narodne šole. Dvodelni spis »Svatopluk Čech. Dílo a osobnost«, je izdal I. del l. 1920, II. del l. 1923. Izdajo pripravljenega III. dela mu je preprečila prerana smrt. Avtor se je tu pokazal v svoji metodični zrelosti; združil je delovne metode pozitivizma z načeli idealistične literarne vede ter psihološko razlago z zgodovinskimi merili. Pesnikovo osebnost slika predvsem iz njegovega dela. Pesnikov življenjski in umetniški nazor ga zanima samo toliko, kolikor se zrcali v njegovem ustvarjanju. Odgrinja temeljne pesnikove doživljanje in pojasnjuje, v čem pesnik izhaja iz svojih predhodnikov. Vsako pesniško zbirko zasleduje samo po sebi v luči vseh mogočih vprašanj in zasleduje njeno rast od prvih načrtov do končne podobe. Pesnikovo osebnost uvršča v češke in evropske miselne in slovstvene smeri ter jo estetski vrednoti z zgodovinske perspektive. Končno ugotavlja, v čem je pesnik sin svoje dobe in kaj je sam novega prinesel. Tako je Arne Novák dal odličen zgled, kako je možno v vseh smereh in z vsemi sredstvi predreti v pesnikov svet in po kakih potih mora slovstveni zgodovinar hoditi, če hoče zasledovati vse pesnikove misli, motive, situacije, tipe in oceniti njegov verz, rimo in izraz. Novákova monografija o Svatopluku Čechu, ki stoji visoko nad povprečnostjo, je postala vzor češke slovstvene monografije.

Podobno je Arne Novák preučeval trizvezdje lumirovske pesniške šole Jaroslava Vrchlického, Julija Zeyerja in Josefa V. Sládka, ki jim je posvetil vrsto razprav in sintetično sociološko usmerjeno knjižico »Ruchovci a Lumirovci v bojích proti křivdě a za právo« (Postavy a dílo, 1938). Niti pozneje Arne Novák ni odklanjal pozitivnih metodičnih novosti, n. pr. stilističnih in periodizacijskih načel O. Walzla, Gundolfove tipologije in čeških novih teženj v estetiki, Zichovega psihološkega formalizma in strukturalizma Mukařovského. Vpliv teh novih tokov se je pokazal v njegovih študijah: »Básnický sloh Předspěvu k Slávy dceři« (Listy filologické XLVII.) in v »Studium o básnickém jazyku mladého Jana Nerudy« ter posebno v najnovejši sintetični sliki »Přehledné dějiny české literatury«.

Izpodbudne so njegove razprave o temah, kjer se stikata literarna in slikarska umetnost, n. pr. »Krajinářský živel v poesii Otokara Bře-

ziny« (Lumir XVIII.) ali »Maliřské umění Vítězslava Hálka« (Cesta let. III.). Največ truda in naporov je posvetil skladnemu orisu zgodovinskega razvoja češkega slovstva. Omenjene monografije in manjše razprave so bile prav za prav neprestana priprava na to težko nalogo.

Prvič je Arne Novák pokazal svoje sintetične sposobnosti že l. 1907, ko je napisal izvrsten uvod k antologiji »Nová česká poesie«, ki jo je izdal Krog čeških pisateljev. Tega leta je tudi sprejel sodelovanje pri nemško pisani zgodovini češke literature, ki jo je priredil skupaj z Janom Jakubcem pod naslovom »Geschichte der tschechischen Literatur« v Amelangovi založbi v Lipskem. L. 1913. je ta knjiga izšla v drugi razširjeni izdaji in l. 1926. v ruskem prevodu.

Kritika je Nováku po pravici očitala strogo, ponekod celo podcenjujoče merjenje češkega slovstva, česar se ni otresel niti v svojih »Stručných dějinách literatury české« (Olomouc, R. Promberger 1910). Tudi zdaj je imel Arne Novák sodelavca, svojega strica J. V. Nováka, znanega raziskovalca Jana Amora Komenskega. Toda Arneju je pripadla glavna naloga, napisati zgodovino češkega slovstva od preporoda do konca 19. stoletja (str. 93—627). To je bil prvi poskus v češki literarni zgodovini, razvrstiti in kritično vrednotiti to veliko in bogato, do zdaj sintetično še neobdelano razdobje. Arne Novák je to preizkušnjo dobro prestal zato, ker je že več let skrbno zasledoval češko slovstveno življenje kot bister in delaven kritik. L. 1913. je izšla ta knjiga v II. izdaji, na mnogih mestih popravljena, dopolnjena in razširjena pod naslovom »Přehledné dějiny české literatury«. Tudi stvarno in metodično je to delo izboljšano. Obe predvojni Novákovi izdaji nista samo leposlovna zgodovina, ampak podajata tudi pregled znanstvene, filozofske, nabožne, zgodovinske, pravne literature ter razvoj češkega novinarstva in mladinske literature. Slovaška literatura je organsko vključena v češko duhovno in slovstveno življenje.

Da bi poučil tujino o češkem slovstvu, je Arne Novák l. 1920. napisal zgoščeno »České písemnictví s ptačí perspektivy« (II. izdaja l. 1929). Knjiga je bila prevedena v italijanščino (l. 1921), v nemščino (l. 1923), v angleščino (l. 1924) in v švedščino (l. 1928).

Po svetovni vojni je Arne Novák ponovno pregledal svojo Pregledno zgodovino češkega slovstva (III. izdaja 1923). Znova jo je bogato dopolnil in razširil po najnovejših lastnih in tujih študijah. Tudi metodično pomeni nova izdaja napredek. Tokrat poudarja psihološko-umetniško, slogovno-estetsko ter sociološko stališče in ne pozablja obenem češko slovstveno dogajanje spraviti v sklad z evropsko literaturo. Od opisovanja miselnih tokov pristopa pisatelj vedno k poedinim osebnostim in šolam. Življenjepisne podatke omenja le na kratko, zato pa pri pomembnejših pojavih njegova roka riše celotno sliko, oslonjeno na podrobno naštevanje del. V bibliografskem oddelku zaznamuje vire k študiju struj in osebnosti, tako da njegova knjiga postaja tudi važen bibliografski pripomoček. Delo znanstvenega značaja in velikega obsega (Stara doba, str. 5—89, od J. V. Nováka, Nova doba, str. 90—786, od

Arneja Novaka) je zahtevala ugodne periodizacije. Avtor se tu drži miselnih in politično-kulturnih razvrstitev. Novo dobo češkega slovstva začenja z l. 1780. (nastop prosvetljenega cesarja Jožefa II.) ter jo zaključuje z letom politične osvoboditve češkoslovaškega ljudstva, 1918. To razdobje deli na dve veliki skupini: literaturo narodnega preporoda in literaturo prerojenega naroda. Mejniki so politično pomembna leta 1848. Sedemdesetletno razdobje narodnega preporoda deli na dve idejno različni periodi: prosvetljenstvo (1780—1815) in romantizem (1815—1848). Literaturo prerojenega naroda je razvrstil po glavnih duhovnih tokovih na: dobo tendenčnega realizma v duhu kosmopolitizma (od l. 1848. do srede sedemdesetih let), dobo tekme narodnovzgojnih teženj z zapadnjaškim *l'art pour l'art* (od srede 70 let do začetka 90 let) ter dobo kritičnega in socialnega realizma in reakcije proti njemu (od začetka 90 let do političnega osvobojenja). V okviru teh idejnih razdobjih pristopa k delitvi po stilističnih vrstah.

Zelo pomembno delo, ki je v mnogočem spremenilo dosedanje Novákovo znanstveno postopanje, je nemški pisana »*Tschechische Litteratur*« v Walzlovem zborniku »*Handbuch der Litteraturwissenschaft*« (Potsdam 1931). Ves značaj zbornika je zahteval nove predelave. Arne Novák se je oprijel te naloge z namenom, da poda samo zgodovino leposlovja, znanstveno literaturo pa omenja samo toliko, kolikor soustvarja slovstvene ideje ali kolikor se odlikuje s svojimi posebnimi vrednotami. Izločil je iz češkega slovstvenega razvoja vse, kar je bilo pisano v tujem jeziku, pa čeprav v češkem duhu. To nepravilno stališče je znatno osiromašilo češki slovstveni razvoj in Novák ga je pozneje tudi zapustil. Nasprotno je bilo zelo vidno prevrednotenje in rehabilitacija nekaterih razdobjih, do sedaj nepravilno postavljenih v ozadje, predvsem slavne karolinške dobe in protireformacijskega baroka, v katero je vključil narodno poezijo. Končno je to delo pomembno tudi zato, ker je Arne Novák tu pod vplivom J. Pekařove študije o češkem baročnem človeku poskusil na novo periodizirati češki slovstveni razvoj, ki ga je popolnoma obdelal in razvil v zadnji izdaji svoje Pregledne zgodovine češke literature.

Še bolj se je ta Novákov napredek uveljavil v veličastnem zborniku »*Československá vlastivěda*«, v katerega VII. zvezek je napisal »*Dějiny české literatury*«. Za uvod je postavil sintetično študijo o duhu češkega slovstva.

Vsa ta dela so bila prav za prav nova temeljita priprava h končnemu cilju, ki ga je zmagovito dosegel šele na smrtni postelji, k dokončni izdaji »*Přehledných dějin české literatury*« (l. 1939, Promberger, Olomouc). Ta zadnja oblika velikopoteznega dela pomeni vrhunec njegovega plodovitega življenja. Od nekdanjega sodelovanja J. V. Nováka ni ostalo prav nič. Njegovo ime je navedeno — kakor avtor v zaključku pripominja — samo iz pietete. Ni torej končna oblika Novákove zgodovine samo nadaljevanje in spopolnjevanje prejšnjih izdaj, ampak popolnoma novo delo.

Tu Novák dokončno in čim podrobneje izvede svoj lastni periodizacijski sistem na idejnem in stilističnem temelju ter na generacijskem načelu. V svoji celotni razvrstitvi se drži običajne delitve na tri dobe: staro (od literarnih začetkov do l. 1409.), srednjo (od 1409.—1774.) in novo (od l. 1774. do danes).

Toda v ta razdobja uvaja, in to tudi v staro in srednjo dobo, delitev po vodilnih stilističnih in duhovnih smereh. Tako razlikuje v češki literaturi stare dobe »pripravno ali romansko razdobje« (do izumrtja kraljevskega rodu Přemyslovcev), kamor je vključeval tudi cerkveno-slovansko literaturo in jo z vrednotil po najnovejših raziskovanjih R. Jakobsona, J. Vašice in M. Weingarta, »razdobje zgodnje gotike« (1306—1348) ter »razdobje zrele gotike« (1348—1409). Srednjo dobo začenja s husitstvom (1409—1500), ki mu sledi poglavje o tekmovanju protireformacijskih teženj s humanizmom (1500—1620); na zaključek srednje je postavil obsežno poglavje o češkem baroku (1620—1774). Z uvedbo tega poslednjega naziva je Arne Novák odstranil zaničljivo in neutemeljeno označbo »Doba teme«, s katero so pozitivistični kritiki, literarni zgodovinarji in pisatelji označevali 17. in 18. stoletje (katoliška protireformacija) in se je vse do zadnjega časa uporabljala tudi po učbenikih. Češkemu slovstvenemu baroku je dal širšo vsebinsko polnost. V to dobo vključuje takó literaturo, rastočo iz katoliškega duha kakor iz reformacijskega, in potem ljudsko slovstvo kot plod katoliškega baročnega ozračja. V oddelku »Nova doba«, v katerem je glavni pomen celega dela, se je avtor oprl na periodizacijo III. izdaje iz leta 1923. Začetek novodobnega češkega slovstva je postavil sedaj v l. 1774., ko so germanizacijski napor Dunaja proti češkemu narodu dosegli višek, in kot reakcija proti temu se je rodilo češko preporodno gibanje. Delitev na »Literaturo narodnega preporoda« in »Literaturo prerojenega naroda« pušča, toda mejnik med obema je premaknil iz l. 1848. na l. 1859., to pa zato, ker si v tem delu prizadeva pri periodizaciji čim najbolj uveljaviti literarnemu razvoju lastna gledanja, nē pa politična gledanja. Velik napredek tega dela je končna razčlemba češkega preporodnega slovstva, v kateri se je Arne Novák v zadnjih letih svojega življenja nekolikokrat poskusil. Ozirajoč se na vodilne misli kulturnega in literarnega dogajanja, deli češki preporod na štiri razdobja, ki predstavljajo v glavnem štiri pesniške generacije: razsvetljenstvo (1774—1815) z Josefom Dobrovským na čelu, klasicizem (1815—1830), ki ga predstavljajo Josef Jungmann, Václav Hanka, Ján Kollár, František Palacký ter František Čelakovský, starejšo romantiko s Karlom Hinkom Máchom, Karlom Jar. Erbenom in katoliškimi romantiki, med katerimi je najvidnejši Bohuslav Jablonský, končno pozno romantiko z Josefom Kajetanom Tylom, Boženo Němcovo in Karlom Havlíčkom Borovským. Drugi oddelek češke literature je začel z »dobo tendenčnega realizma« (1860 do 1879), ki ima svoje največje pesnike v Vitězslavu Háлку in Jánú Nerudi. Potem sledi »doba tekme narodno vzgojnih teženj z zapadnjaškim l'art pour l'artizmom« (1879—1894), v kateri je češka literatura

dosegla svetovni nivo s kozmopolitisti Jaroslavom Vrchlickým in Julijem Zeyerjem, proti katerim so dvignili zastavo narodne zavesti pesniki narodne šole s Svatoplukom Čechom in Eliško Krásnohorsko na čelu. Naslednje poglavje predstavlja »doba kritičnega in socialnega realizma in reakcije proti njemu« (1894—1914). Ta se je razvijala pod vplivom idej filozofa Tomaža G. Masaryka ali iz nasprotstva proti njemu. V poeziji je Arne Novák postavil na eno stran strogega realista Jožefa Sv. Machara, na drugo stran pa največji pojav češke poezije sploh, simbolista Otokarja Březino in njegovega sovrstnika Antonina Sova, poleg teh pa dekadenta Jurija Karáska iz Lvovic in Karla Hlaváčka, pesnika poduhovljenega nacionalizma Viktorja Dyka in katoliško moderno pod vodstvom Sigismunda Bouška ter Karla Dostala Sutinova. V dramatikii ima češki realizem predstavnike v Jaroslavu Hylbertu, v romanu in noveli Matěju A. Šimáčku, F. X. Svobodi ter Karlu M. Čapku-Chodu. V naturalizem sta zašla Jožef K. Šlejhar in Viljem Mrstík. Izmed pisateljic, ki v svojih novelah in romanih odkrivajo žensko dušo, je ustvarila velika dela Růžena Svobodová in Božena Benešová. Predstavnika češkega impresionizma je Arne Novák našel v Franju Šrámku. Zaključno in najboljše poglavje, ki obsega celo tretjino Novákove monumentalne zgodovine, predstavlja »vojna ter povojna doba« (1914—1938), kjer je Arne Novák razvrstil in zvrstnil nepričakovano bogat razvoj češkega slovstva zadnjih časov. V poeziji tega razdobja predstavlja pesnike tako različnih tipov, kot so: dramatski lirik Otokar Theer, lirik junaške češkoslovaške borbe v svetovni vojni Rudolf Medek, pevec frančiškanske nežnosti, duhovnik Jakob Deml, predstavniki proletarske poezije Josef Hora, Jiří Wolker ter Jaroslav Seifert, načelnik čeških surrealistov Vítězslav Nezval, poetist Frančišek Halas in Viljem Zavada, in končno lirično skupino katoliških idealistov Jana Zahradnička, Františka Lazeckega in Václava Renča, ki so se priznali k Otokarju Březini kot svojemu učitelju. Povojno češko dramatikii predstavljajo Jiří Mahen, Arnošt Dvořák, Fr. Zavrěl in Fr. Langer. Zelo sta se po vojni razmahnila roman in novela z deli Ivana Olbrechta, Marije Mayerové, pragmatista Karla Čapka, mojstra čudovite pripovedne umetnosti »baročnega katoličana« Jaroslava Durycha, kronista anabaze češkoslovaških legij v Sibiriji Josefa Kopte in z delom Vlad. Vančure. K najmlajšim češkim prozaikom spadata češka ruralista Jožef Knap in Frant. Křelina ter nežni slikar duhovnega življenja češke dežele katoličan Jan Čep. V tem razdobju pa so Novákove sodbe najmanj trdne in bodo v prihodnosti marsikje popravljene, to pa zato, ker je tu moral načeti ledino in je našel mnogo umetnikov še sredi ustvarjalnega razvoja.

Celo delo je zajeto čim najširše, tako da obsega zopet ne samo razvoj leposlovja, ampak tudi vse znanstvene težnje, nabožno, pedagoško ter mladinsko slovstvo in zgodovino celokupnega češkega časopisja. Dodal je tudi temeljito bibliografijo. S te strani je Novákovo delo podobno kot prej Jakubcove »Dějiny české literatury« tudi zgodovina

duhovnoznanstvenih problemov in kritika njih rešitev. Pred poedina razdobja, smeri in osebnosti je avtor postavil bogato utemeljene ter na svetovno literaturo ozirajoče se uvode, v katerih je, opremljen z enciklopedičnim znanjem, narisal slikovito ozadje češkemu slovstvenemu dogajanju. Pri tem je vse delo naravnost napolnjeno s plemenito narodno zavestjo in samozavestjo ter s trdno vero v neuničljivo in neprestano ustvarjajočo silo češkega naroda. Krasna stran te zgodovine je avtorjeva težnja po absolutni objektivnosti. To je vidno posebno iz neštevilnih karakteristik umetnikov, ki jim je Arne Novák posvečal tankovestno stvarno in oblikovno skrb. V najlepši luči se je pokazal tudi Novákov harmonični sestav slovstvenozgodovinske metode. Individualistična metoda se prepleta in dopolnjuje s filološko, ki se stalno ozira na oblikovno stran slovstvenih del, in s primerjalno metodo, ki spaja narodno literaturo s svetovnim kulturnim dogajanjem. Kritično merilo pomaga snov izbirati in razvrščati.

Tako je Novákova končna obdelava češkega literarnega razvoja, ki se je razrastla na 1800 strani, postala monumentalno delo in pomembni mejnik v češki slovstveni zgodovini.

Na sami meji literarne zgodovine in kritike stojé Novákovi eseji, v katerih se učenjak srečava s kritikom in slovstvenim umetnikom. Od časa do časa je te eseje zbral v knjige, ki jim je dal zgovorne naslove: »Myšlenky a spisovatelé« (1914), »Mužové a osudy« (1914), »Zvony domova« (1917), »Podobizny žen« (1918), »Krajané a sousedé« (1922), »Z času za živa pohřbených« (1923), »Hovory okamžiků (1926), »Nosiči pochodní« (1928) in »Duch a národ« (1936). V mnogočem so te knjige esejev dopolnitev »Pregledne zgodovine«, kajti avtor je tu češkim bralcem približal številne postave češkega in tudi svetovnega slovstva. V zadnjih dveh knjigah podaja razlago svojega nauka o narodni tradiciji, ki je postala sestavina njegove duhovne bitnosti in njegovega prepričanja. Govoreč o narodnem izročilu je Arne Novák imel v mislih notranjo kulturno in нравno vsebino svojega naroda, ki je v teku stoletij zrastle iz samih korenin narodne duše in se ni uklanjala geslom dneva ter mrzkosti časa. Mislil je na oni nevidni, pa vendar občuteni razvoj narodnega duha, oblikovanega v krščanstvu, ki si ohranjuje svoje nespremenljivo bistvo proti vsemu in vsem. Stal je na straži, da češka, predvsem povojna literatura, ne bi podlegala samovolji literarne mode, temveč da bi izhajala iz onega nesmrtnega narodnega duha — češke narodne tradicije — in se stalno nanj navezovala.

Toda literarni zgodovinar še ni ves Arne Novák. Bil je tudi splošno priznani, po F. X. Šaldu največji češki slovstveni kritik, publicist in dnevni kulturni poročevalec lista Lidové noviny; izvrsten univerzitetni učitelj, ki je vzgojil vrsto najboljših srednješolskih vzgojiteljev in znanstvenih delavcev, izmed katerih so nekateri že danes dobro poznani (Julijus Heidenreich, Oldřich Králík), in zadnji rektor Masarykove univerze v Brnu. Tako je kot bistroumen organizator kulturnega dela,

neutrudljiv novinar, hraber buditelj npravne zavesti in narodne moči, izvirajoče iz duha izročila, navdušeno in darežljivo dajal iz svojega obsežnega fenomenalnega znanja.

Kot človek je Arne Novák moral prestati težke življenjske preizkušnje. Prezgodaj je izgubil svoje starše in zahrbtna smrt mu je kmalu vzela tudi vse štiri brate in sestre. Toda niso se še zacelile te boleestne rane, ko je nenadoma prišla nova nesreča: izgubil je svojega edinega ljubljeneega sina Radovana, zadnji ponos in nado Novákovega slavnega rodu. Te težke življenjske preizkušnje pa so Arneja Nováka moralno očistile in duhovno dvignile. Od naprednjaštva in panteizma svojih mladih let se je najprej obrnil k simpatijam do katolištva, a po smrti svojega ljubljeneega Radovana je postal katoličan po svojem življenju. V zadnjih letih svojega življenja je nekolikokrat poudaril svoje katolištvo, tako je n. pr. podpisal zgodovinski manifest češke inteligence za vrnitev križa in krščanskega duha v češke šole; v svojem nastopnem rektorskem govoru na univerzi v Brnu jeseni l. 1938. je podčrtal velikost in pomen svetovaclavske tradicije za češki narod tako v minulosti kakor v težkih časih sedanosti in se ponovno priglasil »v vrste te češke inteligence, ki je dvignila nad svojimi glavami prapor zaščitnika češke zemlje, sv. Václava,« (v svojem govoru po izvolitvi za častnega člana »Moravana«, društva katoliških akademikov v Brnu).

Arne Novák je bil rojen 2. marca 1880 v Litomyšlu na Češkem, kjer je služboval njegov oče kot srednješolski profesor. Po filozofskih študijah na Karlovi univerzi v Pragi, katere je zaključil l. 1902. z doktoratom, je poučeval nekaj časa na gimnaziji v Kutni Gori in Pragi, nato se je habilitiral za nemško, pozneje za češko slovstvo na praški univerzi. Ko je bila po svetovni vojni ustanovljena v Brnu Masarykova univerza, je tam predaval od l. 1920. kot redni profesor češko literaturo in zgradil s svojimi kolegi profesorji St. Součkom, V. Vondrákom, Fr. Pravničkom in Fr. Wollmanom ter vodil slovanski oddelek. Skoraj 20 let je bil ponos brnske univerze, zadnji dve leti pa njen rektor in neustrašen čuvar. Tragični dogodki zadnjih mesecev njegove ljubljene Českoslovaške so nalomili njegovo itak šibko zdravje, ki se je nepričakovano zlomilo dne 26. novembra 1939 v bolnišnici v Polički. Počiva na brnskem pokopališču poleg patriarha slavistike Josefa Dobrovskega, požrtvovalnih čeških narodnih buditeljev Fr. Sušila in Fr. Bartoša in skladateljev Pavla Křižkovskega ter Lepša Janáčka.

Literatura: Albert Pražák: Arne Novák (Praha 1940), Julijus Heidenreich: Arne Novák. Cesta k osobnosti (Praha, Postavy a dílo; 1940), Strážce tradice, zbornik Arne Novákovi na památku (Praha 1940). Studie a vzpomínky, Prof. dru. Arnu Novákovi k padesátým narozeninám. (Vyškov 1930.) Seznam Novákovih razprav in knjižnih del glej v obeh omenjenih zbornikih. — Ta študija naj velja tudi kot ocena Novákovih Přehledných dějín... (1939), ki nam jih je založnik Promberger iz Olomouca poslal v oceno.